

„Je dobré, že sme vyhrali... takýto názor v sebe vždy zahŕňa hodnotovú orientáciu“

rozhovor s Xavierom Girňom

Profesor Xavier Girň pôsobí na Autonómnej univerzite v Barcelone (Universitat Autònoma de Barcelona), kde prednáša politickú žurnalistiku. Medzi jeho hlavné výskumné záujmy patrí štúdium mediálneho diskurzu vo vzťahu k menšinám a imigrácii, komunikácia počas konfliktu a v mieri (tzv. konfliktná a mierová žurnalistika), publikoval tiež knihu o dejinách katalánskej televízie. Momentálne pripravuje štúdiu o mediálnom diskurze vo vzťahu k mierovému procesu v severnom Írsku. Vo svojej práci profesor Girň využíva akademické aj praktické skúsenosti, pred nástupom na akademickú dráhu totiž pracoval v tlačových a elektronických médiách.

Keď sa konajú veľké športové udalosti, novinové titulky mnohých z nás zarazia svojim nacionalistickým (príp. xenofóbnym) nádychom. Pri príležitosti Svetového pohára v hokeji v roku 2004 sa v Blesku objavili napríklad tieto: „*Bratwurst*“ rozkousl až Jágr (29. 4., ČR porazila Nemecko), *České vízo: samé jedničky* (4. 5., ČR porazila Kanadu), *Chlapi, rozprašte je!* (5. 5., pred zápasom ČR - USA) a *Kanaďané v Evropě běsní. Proč?* (5. 5.). Mohla by som samozrejme siahnuť aj po príkladoch z iných krajín, napríklad v Británii počas futbalových majstrovstiev Euro96 obdržala Komisia pre sťažnosti ohľadne tlače (Press Complaints Commission) rekordných 306 sťažností vo vzťahu k rasistickému mediálnemu pokrytiu nemeckého futbalového družstva, ktoré nasledovalo po vylosovaní Nemecka ako protihráča Anglicka. Takéto pokrytie je častejšie v bulvárnej tlači, napriek tomu však vyvoláva otázky, ktoré súvisia so žurnalistickým diskurzom ako takým. Môžete nám najskôr vysvetliť, čo vlastne (mediálny) diskurz je? A ako ho môžeme skúmať?

Mediálny diskurz tvorí iba jednu (aj keď veľmi významnú) časť všeobecného obehu vedomostí. Podobne ako diskurz vo všeobecnosti, aj toto diskurzívne pradenie – alebo ak sa vám páči viac niť – je spletené z reprezentácií udalostí a hodnôt, ktoré s nimi asociujeme. Keď reportáž popisuje víťazstvo národného, regionálneho či miestneho športového tímu v novinách, ktoré majú vysoký náklad v danom štáte, regióne či meste, často – možno dokonca vždy – implicitne alebo explicitne vyjadruje názor, že je dobré, že sme vyhrali my. Takýto názor v sebe nesie hodnotovú orientáciu: „je vždy dobré vyhrať“. Naše vlastné poníženie či poníženie „iných“ môžeme vnímať podobne. Z toho, čo som povedal, je zrejmé, že hodnoty sú vyjadrené vo forme tvrdenia, ktoré výskumník extrahuje. Týmto spôsobom odkryjeme a analyzujeme ideologickú maticu daného média.

Predpokladajme teda, že naša analýza pokrytia športovej udalosti v určitom periodiku potvrdila, že sa skutočne jedná o nacionalistické či dokonca rasistické pokrytie. Môžeme následne urobiť niečo iné než napísať odbornú stať či podať sťažnosť na relevantnom mieste? Ani jedna z týchto možností sa mi totiž nejaví ako veľmi účinná.

Napriek príkladom, ktoré som uviedol, nemôžeme všetky nacionalistické ideológie hádzať do jedného vreca. Nacionalizmus totiž nemusíme nutne vnímať ako ideológiu, ale ako súbor socio-

-politických projektov, ktoré majú spoločný jediný rys – nárokujú politickú suverenitu pre politickú komunitu, ktorú charakterizujú ako národ. Existuje samozrejme veľké množstvo nacionalistických projektov, ktoré sú xenofóbne alebo dokonca rasistické, neplatí to však o všetkých takých projektoch. To som ale trochu odbočil, vráťme sa k vašej otázke. Áno, priznajme si, akademické state nie sú príliš efektívne, ak je našim cieľom pomerne rýchla zmena žurnalistického diskurzu. Napriek tomu však môžu ovplyvniť študentov, z ktorých budú jedného dňa novinári. Študenti, ktorí si prečítali akademické state, budú možno pri svojej práci žurnalistov lepšie pripravení na to, aby rozumeli kritike z akademického prostredia a následne ju prijali. Úradná sťažnosť môže, ale nemusí, byť efektívna a môže mať dokonca opačný účinok než sme zamýšľali. Mohla by byť účinná v prípade, keď existujú pozitívne predpoklady, napríklad v redakcii panuje antirasistická atmosféra, existuje právomoc pokutovať média atď. Celú vec však môžeme postaviť aj inak. Predstavme si, že v našej spoločnosti fungujú sebareflexívne médiá, ich zamestnanci sú vynikajúci novinári, azda najlepší na svete a niekto na nich podá sťažnosť. Aká asi bude reakcia novinárov? „Aha, takže vy nám chcete diktovať, ako máme robiť svoju prácu – tak to snáď nie!“ A to som použil jemnú formuláciu. Reakcia bude zrejme podobná, ak je sťažnosť formulovaná nezdvorilým spôsobom, čo je často pochopiteľné, ale nie nutné. Pokiaľ je nacionalistický diskurz charakteristický pre médium ako také – a nielen pre určitého novinára – a dokonca by také médium existovalo v nerasistickom sociálnom prostredí, tak je málo pravdepodobné, že zmení svoje jednanie. Čo robiť v takomto prípade? Vo všeobecnosti by sa mali zväziť všetky možné opatrenia – bojkot, „propaganda“ zameraná na zadávateľov reklamy v danom médiu, k takýmto médiám a ich predstaviteľom môžeme byť veľmi zdvorilí, pozvime ich napríklad na večeru s imigrantmi. Musíme si však byť vedomí toho, že niektoré opatrenia či skutky – často práve tie agresívne – majú nezriedka opačný účinok.

Z vašich slov je zrejmé, že žurnalistický diskurz je veľmi komplexnou záležitosťou, odvíja sa od pracovných návykov, politicko-ekonomickej základne daného média a tiež od širokého socio-politického kontextu. Naznačili ste zásadný vplyv vzdelávania žurnalistov. Vzdelávate budúcich žurnalistov na Universitat Autònoma de Barcelona, pracujete na projektoch vzdelávania praktikujuúcich novinárov. Vaša výuka a výskum nám odкрývajú dôležitosť žurnalistického diskurzu a tiež možnosť jeho zmeny. Osobne ponímam vašu prácu ako veľmi významnú, mám však pocit, že diskurzívna analýza sa v rámci prípravy budúcich žurnalistov na vysokých školách podceňuje a že sami novinári si málokedy uvedomujú moc žurnalistického diskurzu. Máte podobný pocit?

V rámci výuky žurnalistiky sa dlhodobo presadzujú dva tábory, dve koncepcie výuky. Na jednej strane by malo štúdium žurnalistiky byť predovšetkým profesijnou prípravou, žurnalistike sa človek najlepšie naučí v praxi. Takéto vzdelávanie sa väčšinou odohrávalo mimo akademickú obec a bolo maximálne prispôbené potrebám mediálneho priemyslu. Na druhej strane existujú a existovali mediálne štúdiá, plné kurzov, ktoré sa zaoberajú kritikou existujúcich žurnalistických postupov, kvantami teórií, ktoré ale majú veľmi málo spoločného s profesijným vzdelávaním. Nedostatky oboch prístupov bijú do očí. Musím však priznať, že v skutočnosti tieto prístupy neexistujú v čistej podobe, ešte aj dnes však nájdeme vplyvných jednotlivcov, ktorí obhajujú jeden či druhý prístup. V kontexte reálne existujúcich a konfliktných spoločností tieto dva prístupy vyústili do rôznych kombinácií a predstáv o tom, akým spôsobom majú byť žurnalisti vzdelávaní a aké majú byť kurikula vysokoškolských odborov žurnalistiky príp. mediálnych štúdií. Okrem výnimiek sa oba prístupy navzájom výrazne ovplyvnili. Veľmi často sa stáva, že mladý človek začne na univerzite študovať žurnalistiku, pretože si predstavuje, že novinárčina v podstate znamená cestovanie z jedného miesta na druhé – ktoré so sebou občas nesie riziko – a popisovanie toho, čo novinár práve vidí. V priebehu štúdia si však (aspoň niektorí) uvedomia dôležitosť diskurzu a uvedomia si tiež, že žurnalistická práca so sebou nesie obrovskú dávku zodpovednosti, pre niektorých to nie je upokojujúci pocit. Vyhnúť sa kritickému prístupu k žurnalistike je dnes už takmer nemožné, samozrejme tomu napomohlo rozšírenie kultúrnych štúdií a tiež fakt, že mnohí bývalí „profesionálni pedagógovia“ si uvedomili, že žurnalistika a politika majú veľmi veľa spoločného.

Stručne ste spomenuli, že záujmy mediálneho priemyslu a akadémie sú vo vzťahu k žurnalistike značne odlišné. Som si istá, že máte študentov, pre ktorých je ťažké presadiť „kritický“ žurnalistický diskurz, o ktorom sa učili na univerzite, v reálnych podmienkach každodennej práce v médiu. Čo im radíte?

Na popisovanie možností praktikovania kritickej žurnalistiky v mainstreamových médiach sme rozvinuli jeden koncept. Väčšina diskurzu „veľkých médií“ nie je kritická voči establišmentu, zjednodušene povedané nekriticizuje súčasný stav vecí. Tento diskurz však nie je ani jednoliaty, ani rigidný a dokonca ani homogénny, práve naopak, je elastický, rôznorodý, heterogénny. A je taký práve kvôli tomu, že média musia medzi sebou súťažiť, musia byť ziskové a zároveň musia byť tiež zaviazané k tomu, že budú popisovať to, čo sa naozaj vo svete deje (aj keď tento svoj záväzok často porušujú). Elastickosť diskurzu alebo štrbiny či trhliny v diskurze (súvisiace so žurnalistickými postupmi, súťažou a záväzkom voči verejnosti) ponúkajú šancu na praktikovanie kritickej žurnalistiky. Samozrejme, hĺbka štrbín či miera elasticity sa líši, záleží na množstve spoločenských a iných faktorov. Niekedy sú štrbiny úzke, inokedy sú takmer dierami a v niektorých prípadoch vôbec neexistujú. Skúsme teda štrbiny zväčšiť, nerobme to ale za cenu vlastného vyčerpania, zachovajme si dosť energie na to, aby sme z daného média odišli pokiaľ sa nám naša existencia v ňom javí neľudskou a nájdime iné miesta, kde môžeme pôsobiť ako žurnalisti, napr. v alternatívnych médiach.

Môžete nám na záver priblížiť, ako ste sa dostali k štúdiu mediálneho diskurzu?

Pracoval som ako novinár už niekoľko rokov, keď som si uvedomil, že noviny, ktoré ma zamestnávali, boli v skutočnosti politickým činiteľom. Mnohé média – dokonca snáď všetky – sa zaviazujú, že budú úzko previazané s verejnosťou, že s ňou budú spolupracovať. Zriedka je to ale pravda. Ide skôr o dominantný vzťah, dominantný práve kvôli diskurzu, na maskovanie tohto vzťahu používajú média rétoriku. Jedného dňa som takpovediac náhodou natrafil na diskurzívnu analýzu a zistil som, že je to nástroj, ktorým môžeme odhaliť – ak chcete dekonštruovať – tento mocenský vzťah.

Pýtala sa Monika Metyková